

wanneer auteurs hun 'geloofsbrieven' op tafel leggen. Dat doen ze wanneer ze schrijven: 'Uiteindelijk is het krachtveld van de Geest bepalend voor haar (= de gemeente) dynamiek. Het is de Geest die in de wereld werkt en de kerk roept.' (blz. 18). Dat kunnen ze geloven, maar als empirische wetenschappers weten ze toch beter!? Theologen dragen samen met de gelovigen de inhoud van de boodschap. Maar hoe die boodschap te vermarkten in de breedste zin van het woord kunnen ze toch maar beter niet over laten aan de 'Geest'. Dat doet Albert Heijn of de warme bakker op de hoek toch ook niet? Minder theologie en meer empirische wetenschap zo lijkt me zou de 'praktische ecclesiologie' aanzienlijk verder kunnen brengen.

Durk Hak

(als docent verbonden aan de Stichting Pedagogische Opleidingen te Groningen)

Lechner, Frank J. (2008), *The Netherlands. Globalization and national Identity*, New York/London, pp. 350, ISBN 9780415 957502, £17.89.

Er moet wel iets met Nederland aan de hand zijn de laatste jaren. Stonden ontwikkelingen in de Lage Landen bij de zee nauwelijks in de belangstelling van de internationale media, door en na de moord op Fortuyn en Van Gogh krijgt Nederland alle aandacht. Als we de koppen in de internationale kranten mogen geloven, is Nederland niet meer de tolerante, open multiculturele samenleving en niet meer het gidsland waar een progressieve houding bestond ten aanzien van drugs, homoseksualiteit, abortus en euthanasie. Is het inderdaad zo dat Nederland de weg kwijt is, niet meer weet wat het is en moet in de globaliserende wereld? Vele landen worstelen met dit probleem, Nederland is hierin dus niet uniek, maar staat blijkbaar mede door genoemde gebeurtenissen in de schijnwerpers. Lechner wil pogen via een beschrijving van de Nederlandse casus een antwoord te geven op de vraag naar de wijze waarop globalisering de nationale identiteit beïnvloedt. Hoe reageert een land op globalisering en hoe (her)definieert het als gevolg daarvan zijn identiteit, hoe herschept het zijn zelfbeeld. De schrijver kiest voor Nederland omdat hij tegelijk buitenstaander is (hij woont al jaren in de VS) en ook ingewijde (hij woonde tot zijn 25ste jaar in Nederland).

Hoe pakt hij de casus Nederland aan? Hij behandelt een aantal thema's waarin zowel globalisering als nationale identiteit elkaar sterk raken. Identiteit vat hij op als een steeds veranderend sociaal construct, waarover permanent debat wordt gevoerd, steeds ook ingebed in een globaal proces. Bij nationale identiteit is het vooral van belang te kijken naar de wijze waarop de politieke elite maatschappelijke vraagstukken oplost. Die vraagstukken en het beleid dat daarop betrekking heeft, vormen de thema's die in de onderscheiden hoofdstukken aan de orde komen. Via een kort uitstapje naar de geschiedenis (hoofdstuk 2) wordt het onderzoeksthema uitgewerkt. Lechner geeft aan dat Nederland al vaker

met globalisering werd geconfronteerd en onderscheidt drie golven. De eerste golf, in de 17de eeuw, de tweede in de periode direct na 1945, maar die was veel minder sterk, en ten slotte in onze tijd een derde golf en om de laatste gaat het. Hoe Nederland op basis van zijn 'identity stock and policy paradigms' deze derde golf tegemoet is getreden, wordt in de hoofdstukken 3 t/m 8 besproken waarna een korte conclusie het boek besluit.

In hoofdstuk 3 wordt het debat weergegeven dat door Pim Fortuyn werd aangezwengeld: door te tolerant tegenover de moslims/buitenlanders te staan, vergaten de Nederlanders hun eigen erfgoed, hun kernwaarden, geworteld in de Joods-Christelijke-humanistische cultuur. Er ontstond een debat over aanpassing en integratie van nieuwkomers, een sterkere belangstelling voor de nationale identiteit, maar in wezen, zo lijkt Lechner te suggereren, zijn er nog steeds geen sterke nationalistische sentimenten bij Nederlanders te bespeuren. In hoofdstuk 4 wordt de secularisatie besproken, vooral aan de hand van de Katholieke zuil. Tot de jaren '60 van de vorige eeuw was de zuil nog sterk, hoe kon die in de korte tijd daarna zo snel verdampen? In feite, zo geeft Lechner aan, was de leegloop, de erosie van de zuilen al veel eerder ingezet. Door de secularisatie werden de Katholieken (maar dat geldt ook voor de leden van andere kerkgenootschappen) meer Nederlander; Nederland was geen samenleving meer van grote subgroeperingen maar werd een natie van burgers, die via een culturele revolutie het imago kreeg het meest liberale land te zijn. Dit beeld veranderde in de jaren '80 door de immigratie van moslims (hoofdstuk 5) naar ons land, dat inmiddels een welvaartsstaat was geworden. Vooral door de massale toename van buitenlanders werd de tolerantie op de proef gesteld en mede door de conflicten tussen etnische groepen werd de nadruk op integratie en op cohesie van de samenleving sterker, verhardde het debat en ook de houding van een deel van de Nederlandse bevolking. Toch zijn er volgens Lechner maar weinig Nederlanders die assimilatie eisen.

In het volgende hoofdstuk wordt de welvaartsstaat behandeld. Onder invloed van globale ontwikkelingen bleek die niet meer te betalen in de jaren '80 van de vorige eeuw. Via het 'polderbeleid' werd het land van de *Dutch disease*, het land van de *Dutch miracle*. Nederland liet zien dat een versoberde welvaartsstaat en globalisering samen konden gaan. De vraag is, zo meent Lechner, of deze afgeslankte vorm een nieuwe golf van globalisering kan doorstaan. Is de welvaartsstaat en de aanpassing ervan aan globale ontwikkelingen iets wat Nederland typeert (poldermodel), zeker geldt dat ook voor hoe het omroepbestel is georganiseerd. Hoe het publieke bestel, gebaseerd op de zuilen, een speler werd naast andere – commerciële – omroepen, is het thema van hoofdstuk 7. Hierbij wordt de vraag gesteld in hoeverre de publieke omroepen – nog – bijdragen aan het vormen/in stand houden van een nationale identiteit. In hoofdstuk 8 wordt de relatie tussen Nederland en Europa/EU aan de orde gesteld. Nederlanders waren altijd pro Europa, vooral op pragmatische gronden. Zij zagen zich ook altijd als de beste Europeanen, maar in 2005 werd niettemin via een referendum ratificatie van de Europese grondwet verworpen. De reden hiervoor was politieke onvrede, geen anti-Europese houding. Het debat dat hierna gevoerd werd over Nederland en Europa was ook niet sterk door nationale sentimenten ingegeven,

zo concludeert Lechner. Nederlanders blijven zich zien als Nederlander en Europeaan. In het afsluitende hoofdstuk vat Lechner het behandelde nog eens samen en poogt de wijze waarop Nederland heeft gereageerd op globalisering te karakteriseren. Hij duidt dat aan als 'cosmopolitisch nationalisme' en sluit aan bij de metafoer van Huizinga: Nederland als een huis met veel open ramen.

Een boek zoals Lechner heeft geschreven is een waagstuk. Immers het gaat hier om een poging om een veelheid aan heterogeen materiaal in een grote synthetiserende greep te krijgen en daarvan een overtuigend en samenhangend beeld te schetsen. Geen eenvoudige opgave. Voeg daar nog bij dat het beeld bedoeld is voor een Engelstalig publiek, dat – zo mag verondersteld worden – nauwelijks bekend is met de recente Nederlandse politieke geschiedenis. Uitzonderingen binnen die categorie lezers zijn uiteraard de Engels lezende en in het thema geïnteresseerde Nederlanders. Voor hen is echter veel van wat in het boek staat bekend. Bovendien graaft de analyse van het materiaal (het blijft bij beschrijving in termen van globalisering en identiteit) niet diep. De conclusies zijn ook niet opzienbarend. Zij hebben bovendien vrijwel alleen betrekking op de casus en er is geen poging gedaan om op grond daarvan een uitspraak te doen van grotere reikwijdte. Dus of het boek relevant is voor de andere Engelstalige lezers, is ook nog maar de vraag. Verder heb ik me bij het doornemen van de tekst steeds afgevraagd of er wel voldoende toelichting, voldoende context werd gegeven, maar mogelijk onderschat ik de doelgroep die Lechner op het oog heeft. Samenvattend: ik heb bewondering voor de poging van Lechner, maar geslaagd vind ik die niet.

Lammert G. Jansma

Veenwouden

McGuire, Meredith B. (2008), *Lived Religion. Faith and Practice in Everyday Life*, Oxford/ New York: Oxford University Press, pp. 290, ISBN 9780195368338, \$19.95.

Wie het geloof en de religieuze praktijk van mensen onderzoekt, wordt al gauw geconfronteerd met een grote variatie aan opvattingen en handelingen. Vaak komen die niet overeen met leer en leven van de religieuze organisaties waartoe dezen zeggen te behoren. Sociologen hebben met surveys veel data verzameld, maar wat zeggen die eigenlijk van het geloof zoals mensen het dagelijks ervaren en (be)leven? McGuire twijfelt sterk aan de waarde daarvan en meent dat sociologen meer oog moeten hebben voor de complexiteit van het geloof, de ervaringen en godsdienstige praktijken van individuen, in plaats van die af te leiden van of slechts te vergelijken met formele ideeënstelsels. Terdege moet ook beseft worden dat die ideeënstelsels geen tijdloze fenomenen zijn; zij hebben zich steeds gewijzigd onder invloed van maatschappelijke omstandigheden en ook de opvattingen over wat wel of niet tot 'religie' gerekend moet worden, zijn voortdurend veranderd.